

APAREIX EL VOLUM VII DEL «DICCIONARI ETIMOLÒGIC»

Les confessions de Joan Coromines

El «Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana» és molt més que això. Serveix, també, com a quadern personal on l'autor, Joan Coromines, es confessa i opina sobre els més diversos temes, molt personals.

Lluís Bonada

Satiàgraha, mot adaptat del sànscrit, vol dir «desobediència civil, resistència cívica» i acaba de ser incorporat per primera vegada en un diccionari català per Joan Coromines, concretament en el volum VII del seu *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Coromines, que no diu que cap escriptor l'hagi fet servir mai, hi aconsella que aquest «procedir, que posà en marxa l'Índia el 1919 sota la direcció de Gandhi i de Nehru», fóra «vital per als catalans d'imitar, puix que tenim el seny de no usar bombes ni pistoles per aconseguir la llibertat o una autonomia, que sigui... autònoma i no ònoma». Aquesta recomanació i altres observacions patriòtiques que el gran filòleg i lingüista escampa pertot arreu, com la de dir que *Els Segadors* és, des de 1640, el «símbol de la virilitat nacional, quan la sana impaciència s'imposa al seny», hauria de ser revisat el títol de l'obra, que, per ser més exactes, s'hauria de dir *Diccionari Etimològic, Complementari i Nacionalista de la Llengua Catalana*.

Però les observacions patriòtiques no són les úniques que acompanyen les argumentacions etimològiques de Coromines. També n'hi ha, i moltes, de literàries. Per tant, no sé si el títol definitiu podria ser el de *Diccionari Etimològic, Complementari, Nacionalista i Literari de la Llengua Catalana*. Però a més de li-

terari, el diccionari també és estilístic, perquè Coromines ens alligona sempre sobre el bon ús de les paraules i ens indica quins escriptors les utilitzen correctament i quines distorsions s'han produït en la llengua literària. Un títol que recollís tots els àmbits temàtics de l'obra seria un títol impossible, perquè seria massa llarg, però ens recordaria que si aquest *Diccionari* ha tingut un èxit espectacular i ha interessat un ampli sector de lectors, ha estat perquè és molt més que un diccionari etimològic. A més, el títol hauria també de dir-nos que l'autor hi fa confessions personals. L'últim volum aparegut fins

Coromines es confessa.

ara de les *confessions* de Joan Coromines, el que abraça tota la lletra R i la S fins a SOF, ens ho demostra una vegada més.

L'imperialisme castellà —«aquell imperi vertical, de cap per avall», diu a la pàgina 259— i també el francès, «que tant han fet per intentar destruir-

Franco: «El tirà pàl·lid i sanguinari, també dit caudillejo».

nos», o inspiren a Coromines una animadversió constant contra moltes coses que són pròpies dels països veïns. Quan ha de parlar del prussià antic (p. 104), «la més antiga de les llengües bàltiques», afegeix que és un «territori més tard brutalment destruït i germanitzat pels cavallers de l'orde Teutònic, amb sans pretextos «cristians» (aprofitats deixebles dels castellans... santo... Domingo de Guzmán, Torquemada i llur caterva)». El Tractat dels Pirineus és recordat així: «L'Estat francès no havia arribat mai allà fins

desús, fou una invenció de la tríade MtzAnido-Primo-Ventosa; no ha d'existir perquè, dolgui o no a aquella trepa de colonialistes i traïdors (enyorada per ben pocs ximpls), els catalans tots som del sometent quan cal... (i prou n'hi ha)» (p. 967). «En català no diguem *un sablazo*, perquè es diu *un cop de sabre*, en el sentit crematístic (igual que en el propi, en què la prepotència de les forces colonials n'ha donat tants, des de molt abans dels administrats als ciutadans que acompanyaven al fossar el cos de F. Layret,

por ni respecte a llurs rivals?» (p. 339).

L'últim gran mal que ens han portat els castellans, i que els castellans també han patit, és Franco. La generació del seu pare i d'Unamuno «fou a l'últim brutalment esclafada pel terror del tirà pàl·lid i sanguinari» (p. 326), tirà que en una altra ocasió és anomenat «Caudillejo» (p. 894). Per al lingüista, els sicaris «eren els *pistolers* de Cèsar, general tribunicida a l'antiga (un Franco o MtzAnido, però aquell amb molta bona lletra, no bestial com els moderns)» (p. 918). A Primo de Rivera l'anomena «dictador borratxo» (p. 435).

Com se sap, Coromines es dedica a fiscalitzar constantment la tasca dels etimologistes. Comprova fins on pot la bondat de totes les propostes i dades. I l'obra que mira amb més atenció és, naturalment, el *Diccionari Alcover-Moll*. Ja ho va advertir en el prefaci. «Potser algú trobarà que sóc sovint sever i implacablement crític posant de relleu errors que veig en les teories etimològiques, en les dades i en les filiacions que s'han donat com a bones en el diccionari Alcover-Moll, i en algunes altres obres», escriu. Això no vol dir, continua Coromines, que no pugui exhibir «clamorosament la nostra admiració envers els generosos repertoris d'Alcover-Moll». I així, el volum VII és dedicat «A en Francesc de B. Moll, home generós amb nosaltres, ell que la noble i quimèrica empresa tornà en una puixant i grandiosa realitat».

Germà Colon: «Sempre més erudit que dotat d'esperit crític».

que els seus còmplices genocides, els castellans, van regalar-los el Vallespir i el Rosselló, el 1656» (p. 361). I també d'aquesta altra manera: «quan ja els pobres rossellonesos anaven a ser venuts a França, com a preu de la pau madrilenya» (p. 791). Al seu pare, «la censura del dictador Primo» li va prohibir la publicació d'un llibre amb el títol de *Sindulf el Castellà* «sentint-hi l'al·lusió a la diabòlica i fútil supèrbia de la nació quixotesca (simbolitzada en l'heroi serrano que afusella la Majestat), que podent ser germana prefereix ser mirada con germanastra, i tan sovint ha desafiat tristament i ridículament la potència divina» (p. 725). Al Rosselló, escriu, «hi ha massa joves» que «no tornen al català fins que ja són grans» per culpa de «l'intolerant imperialisme dels *instituteurs* francesos», y també «menats per *senyores* deliquescents» (p. 19).

Coromines denuncia els colonialistes, traïdors i desertors. «Pel que fa a *sometenista*, caigut en bona hora en

assassinat per llurs còmplices, el 1920)» (p. 563). «En realitat, aquest castellanisme», diu referint-se a *rienda*, «ha penetrat fortament a tots els dialectes per igual, lamentablement, gràcies a la defecció de la noblesa equitant i a la riuada de cotxers i veterinaris castellans».

Tampoc no hi falta el consell patriòtic. Quan cita Cerverí de Girona en l'article *Riu*, escriu: «És una pena que en aquest indret, on poetitza un dels escriptors més antics i originals de Catalunya, que el mateix poeta va reedificar, cantà i se n' enamorava, i que pinta com a teatre dels seus esforços per reconciliar l'infant Pere el Gran amb el seu pare Jaume I, no hi hagi encara un monument ni una trista placa commemorativa; el molí que ell hi bastia i espletava està convertit avui en un vulgar restaurant de luxe al servei dels turistes estrangers, i ni tan sols s'ha dignat decorar-se amb el seu nom il·lustre; pobles que no exalcen llur història nacional i literària... faran mai

La denúncia dels, al seu entendre, errors del *Diccionari Alcover-Moll* és acompanyada a vegades per la denúncia de l'esperit provincià i acastellanat dels autors de l'obra. Coromines parla, per exemple, de «l'esperit sovint provincià dels autors d'aquesta obra» (p. 143); de la «seva supervaloració, que sovint arriba a termes provincians, de la llengua castellana» (p. 286), i que és «sempre inclinat a la tendència a encendre un ciri a... la unitat nacional, i un altre als seus detractors» (p. 865). Respecte a les consideracions que fa dels autors del diccionari quan els enxampa alguna badada, destaquen, pel seu to, aquestes: «...posar al descobert una xocant ignorància» (p. 861); «amb extravagant ignorància» (p. 637); «fent una de les seves deplorables barreges» (p. 322); «exemple de la frivolitat i distracció de què pateixen, en toponomàstica, els autors» (p. 753); «deplem que *AlcM* hagi publicat un article amb l'indulgent capçal «assentar o sentar». Amb tarannà bonjan, i aires de fred i indiferent observador «científic»... (p. 893). Però tampoc no oblida de

Ferrater: un mal semàntic.

posar-se al costat d'un llibre «bàsic i benemèrit», quan ho creu just.

Totes aquestes desconsideracions es queden curtes quan Coromines parla d'altres lingüistes. La persona que provoca les paraules més dures, fins arribar a l'atac personal, és Mossèn Griera: «cínic» (p. 46); «ignorantó i barroer» (p. 657), i «era tan brut com Àugias o Isabel la Catòlica (paraula!)» (p. 828). I fins i tot quan elogia un treball d'ell, no pot deixar de parlar negativament de la seva persona: «treball excel·lent, potser l'únic bo que féu en la seva activa i pecadora vida» (p. 689). Tampoc no té en gran consideració Barnils, «seminarista que penjà els hàbits, per... no aprendre el llatí» (p. 249). De Griera i de Barnils diu que són «tan inescrupolosos l'un com l'altre» (p. 692).

Una vegada més, sempre que pot desqualifica l'autoritat de Martí de Riquer: «...encara que Ugolini i Riquer hi posin a tort *rimfla* (confonent en el ms. els quatre pals de *un* pels quatre de *im*)» (p. 437); «És evident que Riquer, com de costum, no entén el que publica i tradueix». (p. 782); «Riquer no coneix el mot i creient que...» (p. 908).

L'altre filòleg amb el qual s'esbaralla és Germà Colon. Diu que Colon anuncia en una nota que refutarà una derivació per a Coromines indiscutible, «però no ho fa, i al contrari la confirma útilment ampliant-ne les cites» (p. 788). I si bé en un lloc el qualifica de «savi col·lega» (p. 141), no pot deixar d'afegir, a continuació, aquest retret: «sempre més erudit que dotat d'esperit crític». Colon, escriu Coromines, digué que els valencians han de rebutjar *pastanaga* a favor de safanò-

ria, «però Carles Salvador hi replicà amb excel·lents raons». Això porta a Coromines a expressar aquest dubte sobre el castellanenc Colon: «No sé si la valenciania del professor de Basilea és tan pura com la del vell Carles Ros i la de C. Salvador» (p. 573).

Altres escriptors són passats per la pedra, la majoria perquè fan mal ús d'alguna paraula. Alguns, però, són desqualificats del tot, com Llorenç Riber. Coromines dubta que *AlcM* vagi bé en assegurar l'acceptació concreta d'un mot «més que més citant-s'hi com a autoritat una de tan flaca i tan poc fidedigna com la retòrica subalterna i llibresca de Mossèn Llorenç Riber» (p. 662). Més casos: *Selvatà* només com a gentilici de la comarca de La Selva (...) per més que algun poeta culterà hi hagi «fet dibuixos», alias «figurae etymologicae» («Selvatana amor», Bofill i Mates)» (p. 757). «L'amadrienyat V. Balaguer, avui tan oblidat» (p. 789). En contrapartida, reivindica el lèxic d'Oller: «El lèxic de N. Oller és bo i autèntic, i la major part dels retrats que li van fer són ben injustos» (p. 984). Deixant a part els autors medievals i els seus estimats Pere Coromines, Verdguer i Vayreda, entre

tir la nostra llengua literària en una espècie de dialecte castellà pseudo-purista, més perillós encara que aquells pseudo-puristes del JFLO» (p. 746). I la segona, per l'article *semàntica* de la Gr. Encicl.: «és parcial i mal entès el que en diu G. Ferrater» (p. 763).

També es posa les mans al cap quan troba *senyera* en sentit calcat del castellà *señero* en J. Torrent i Fàbregas: «Amb horror el lleigeixo en les notes que posa el Sr. J. Torrent i Fàbregas a l'*Epistolari de Verdguer* (p. ex. vol. V, 35, n. 5) —no és ell l'únic, però sembla que li ha fet peça, perquè ho escriu repetidament. No vacil·lo a posar-ho en el costat de la vergonya, perquè fóra una ignomínia de la nostra llengua i la nostra cultura literària, que no morís ràpidament un barbarisme desusat, i tan detonant com escandalós (p. 811).

A Josep Maria de Sagarra li dedica una atenció especial, ja que fins i tot es permet jutjar les seves obres. *All i salobre*, segons Coromines, és «l'única bona novel·la que va escriure, però bona aquesta de bo de bo» (p. 608). Més endavant (p. 903) la qualifica de «magnífica». Però, continua, «després escriví la seva repugnant, pornogràfica i estúpida *Vida Privada*». I conclou:

Francesc de Borja Moll, admirat i castigat per Coromines.

altres, en aquest volum fa un elogi explícit de Martí Genís i Aguilar.

Dues vegades hi és criticat Gabriel Ferrater, una d'elles de sorprenent braçet amb Joan Triadú. Quan Coromines parla del barbarisme *aconseguit* diu que «després de la guerra ens escruixim de trobar-ho en la ploma de certs «mestres de català» o «lingüistes catalans» ultrapuristes! (amb horror ho he llegit en treballs de Gabriel Ferrater i J. Triadú, en els anys 60); per l'amor de Déu, no es torni a caure en aqueixes enormitats, que perillen de conver-

«Crec que alguns es fregaren de mans en veure l'encanallament en què havia caigut el malaguanyat escriptor; i així després vingueren *La Ferida Llumino-sa* i altres subproductes». Passem al Sagarra poeta. A la pàgina 239 l'anomena «l'ex-gran poeta» i a la 487, «poeta de balanci més que d'aire lliure, un cop acabada la seva sana i inspirada joventut». Segons creu el fill de Sagarra, Joan de Sagarra, l'animadversió de Coromines contra el seu pare es basa en una dedicatòria en vers dirigida a una mitja virtut, que sabem

per transmissió oral i que diu, més o menys, així: «Sou més fresca que una rosa, / més p... que les gallines / i avorrida com la prosa / de don Pere Coromines». Les persones que hagin llegit només un parell d'articles del *Diccionari* de Coromines s'hauran adonat de l'estima que el lingüista té pel seu pare.

Ja hem vist que Coromines critica els puristes que, al seu entendre, la vessen. Aquesta és una obsessió constant de la seva obra. En el volum VII, trobem aquestes crítiques: *Observació* és «molt millor i més planer que el llefiscós barbarisme afrancesat *remarca* que tant paladegen i rebreguen ones titulats... puristes» (p. 859); «*Fer a saber* (molt perseguit per correctorets de català) és ja ben antic...» (p. 556). «Recordo que alguns pseudo-puristes deien ridículament, quan jo era jove, que *ruïnes, ruïna*, era un castellanisme» (p. 534). «Tenen tort certament els pseudo-puristes que creuen que *arreglar* sigui menys bon català que *arranjar*, manlleu francès» (p. 219). També critica sovint el «consell floralista» que va modificar la llengua de Verdaguer. «Ai —comenta— que vells són els estralls perpetrats en literatura pels saberuts d'oficina i de consistori, marea que va anar pujant encara» (p. 572). I també denuncia les manipulacions fetes en l'edició d'algunes obres completes: «per cert, trets irrespectuosament en l'ed. de les O. C.» (p. 556) de Narcís Oller; «el magistrat sonet, per desgràcia no prou respectat en les O. C.» (p. 903), de Josep Carner i «així hi va publicar a la 1a. ed. de *La bogeria* (p. 77), i els irrespectuosos «correctors de català» de les O. C. (VI, 51) li ho corregiren en *sinó*,

capritxosament, car tan bo i català és l'un com l'altre» (p. 908). Tampoc no deixa de doldre's pels vicis del llenguatge periodístic. «És un disbarat —escriu a la pàgina 257— reemplaçar *refractari*, o el cast. *reacio*, per *repatani*, com veig que fan ara alguns periodistes catalans». I a la pàgina 261, escriu: «Des de c. 1950, alguns periodistes, i altres que volen ostentar certa «cultura» internacional (de lectors del *Reader's Digest*), s'han posat a dir o a escriure *repte*, calcant servilment una de els accs. de l'angl., *challenge*, acc. que el nostre *repte* no ha tingut mai, i que els escou tant com un Crist entre quatre pistoles».

Les confessions de Coromines es completen amb unes quantes mostres del seu tarannà menja-capellanesc, que impregna tot el seu *Diccionari*. Recordem, per exemple, amb quina duresa tracta els mossens Griera i Riber. Als predicadors els acusa de «pronúncia acastellanada» (p. 665). Els monjos traductors que afegeixen una «reflexió» al *Decameró* diu que ho fan «irònicament (per no dir cínicament)» (p. 127). I creu, fins i tot, que la santedat no és cosa mitrada: «La santedat és encara, tant o més sovint, cosa laica i noblement plebea que mitrada» (p. 666).

Els lectors llecs podran adonar-se que, alguna vegada, la seguretat que li dóna el fet de posseir tants coneixements acumulats al llarg d'anys i anys d'estudi, tant dels nostres textos com de la nostra terra, com de tota mena de llengües, el fa precipitar-se cap a l'error en alguna ocasió, cosa, a més, explicable, en una obra que aporta tan-

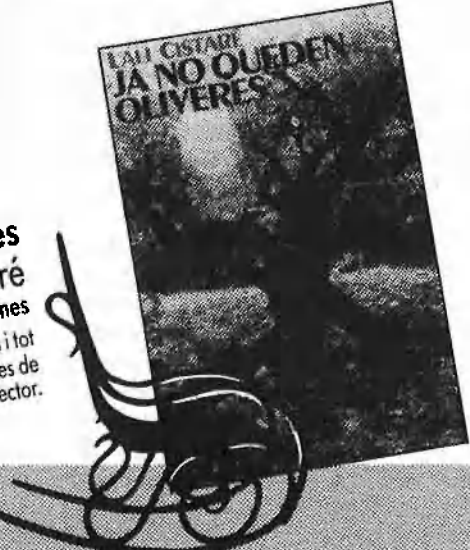
ta informació. Un exemple típic el trobem en l'article *rèmol*. Coromines diu que «és versemblant que, en una variant, ja figuri en una llista semblant de Balaguer, de l'a. 1313», amb la forma *gembol*. Com que, diu, hi ha molts errors de còpia en aquesta llista, «pot ser mal llegit per rèmbol. Però no s'adona que la llista és introduïda, tal com Coromines transcriu, amb aquestes paraules: «tot peix vermeyll, així com és...». Per tant, la llista és només de peixos vermells, com són tots els que s'hi identifiquen: pagell, moll i storia (escòrpora). I el rèmol no és vermell. Coromines retreu diverses vegades a l'*AlcM* que suposi que Blanes és a l'Empordà. Nosaltres no gosem criticar-li que insisteixi a dir que la Víctor Català és baix-empordanesa (pàgines 300 i 594) perquè si bé tenim entès que l'Escala, el poble on va néixer i on va viure tota la seva vida, és ja l'Alt Empordà —el Montgrí el separa del Baix Empordà— Coromines té el dret, com qualsevol ciutadà, a proposar la seva divisió comarcal. Si de cas, ja protestaran els escalencs. Com també podran queixar-se els de Sant Joan de les Abadesses, al Ripollès, que creuen que Maragall s'havia inspirat en una de les seves fonts per escriure *La vaca cega* —així ha quedat establert en la cronologia de les *Obres Completes*— ja que Coromines assegura (p. 795) que Maragall la compongué en un balneari de la Baixa Cerdanya, versió que també s'havia dit. I res més. Els apassionats i llecs lectors de les confessions del *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, de Joan Coromines, quedem a l'espera del volum VIII.

De venda a totes les llibreries.

VA PLOURE TOT EL DIA
Teresa Pàmies
El Cangur, 106. 184 pàgines
Una novel·la cabdal en l'obra de Teresa Pàmies

Ja no queden oliveres
Lali Cistaré
El Balanci, 203. 160 pàgines
Unes històries iròniques, insòlites, i fins i tot surrealistes, contrapicades a unes altres de tendres i revolades, que arrossegueu el lector.

JA NO QUEDEN OLIVERES
LALI CISTARÉ

edicions 62